Сергій А. Єрохін¹, Марія В. Штань², Владислав В. Павлов³

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

У статті актуалізовано важливість розгляду концепту капіталу у якості джерела економічного розвитку в сучасній економіці. Показано, що ключовим чинником ресурсного забезпечення інноваційного розвитку сучасної національної економіки є комплексне використання можливостей різних видів капіталу (фізичного, інтелектуального, соціального та інституційного) з метою створення синергії від їх взаємодії, яка б суттєво впливала на активізацію динаміки інноваційного розвитку економіки країни. Охарактеризовано людський капітал як джерело ресурсного забезпечення розвитку національної економіки на інноваційних засадах з точки зору його ролі та місця в структурі інтелектуального капіталу. Результати даного дослідження є передумовою розвитку методологічного інструментарію управління ресурсним забезпеченням інноваційного розвитку через реалізацію потенціалу людського капіталу.

Ключові слова: інновації, національна економіка, інноваційна економіка, капітал, людський капітал, інтелектуальний капітал, джерела розвитку, ресурсне забезпечення.

Рис. 2. Літ. 22.

DOI: 10.32752/1993-6788-2021-1-238-80-89

Сергей А. Ерохин, Мария В. Штань, Владислав В. Павлов

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ НА ИННОВАЦИОННЫХ НАЧАЛАХ

В статье актуализирована важность рассмотрения концепта капитала в качестве источника экономического развития в современной экономике. Показано, что ключевым фактором ресурсного обеспечения инновационного развития современной национальной экономики является комплексное использование возможностей различных видов капитала (физического, интеллектуального, социального и институционного) с целью создания синергии от их взаимодействия, существенно влияющей на активизацию динамики инновационного развития экономики страны. Охарактеризованы человеческий капитал как источник ресурсного обеспечения развития национальной экономики на инновационных началах с точки зрения его роли и места в структуре интеллектуального капитала. Результаты данного исследования являются причиной развития методологического инструментария управления ресурсным обеспечением инновационного развития через реализацию потенциала человеческого капитала.

Ключевые слова: инновации, государственная экономика, инновационная экономика, капитал, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, источники развития, ресурсное обеспечение.

Sergey A. Ierokhin, Maria V. Shtan, Vladislav V. Pavlov

HUMAN CAPITAL IN THE SYSTEM OF SOURCES OF DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY ON AN INNOVATIVE BASIS

The article highlights the importance of considering the concept of capital as a source of economic development in the modern economy. It is shown that the key factor of resource provision of innovative development of modern national economy is integrated use of different types of capital

¹ National Academy of Management. Kyiv. Ukraine.

² National Academy of Management. Kyiv. Ukraine.

³ National Academy of Management. Kyiv. Ukraine.

(physical, intellectual, social and institutional) to create synergies from their interaction, which would significantly affect the dynamics of innovative economic development. Human capital is characterized as a source of resources for the development of the national economy on an innovative basis in terms of its role and place in the structure of intellectual capital. The results of this study are a prerequisite for the development of methodological tools for resource management of innovative development through the realization of human capital potential.

Keywords: *innovations, national economy, innovative economy, capital, human capital, intellectual capital, sources of development, resource provision.*

Peer-reviewed, approved and placed: 11.04.2021.

Постановка проблеми. Сучасна економіка розвивається в умовах посилення процесів інтеграції та глобалізації [5; 8]. Водночас, можна спостерігати інтенсифікацію супутніх процесів: технічного і технологічного прогресу, зростання доходів на душу населення та, відповідно, купівельної спроможності споживачів, посилення значення знань, інтелекту та інновацій в якості ключових факторів успіху суспільно-економічної діяльності [8; 9]. Зазначені трансформаційні процеси відбуваються поряд зі значними цивілізаційними змінами, пов'язаними з переходом до інформаційного суспільства, що базується на знаннях, а також посиленні впливу на розвиток економіки та суспільства в цілому нематеріальних активів [10]. У цьому контексті проблематика обґрунтування способів ефективного використання можливостей національної економіки та, зокрема, потенціалу людського капіталу, як пріоритетного виду ресурсів національної економіки, побудованої на інноваційних засадах, спроможність суспільства до саморозвитку та самоорганізації, ефективність стимулюючої функції державної політики сприяння інноваційному розвитку, є важливою для задіяння ендогенних та екзогенних чинників, які мають важливе значення для формування стимулів розвитку національної економіки на інноваційних засадах.

Диференціювання рівня технологічного розвитку а також інноваційних процесів веде до принципових змін у напрямках і структурі міжнародного обміну, що пояснюється новою парадигмою економічної думки, — концепцією інноваційної економіки, що відноситься до течії наукових досліджень, що займаються проблемами забезпечення сталого економічного розвитку [5]. Важливим є визначення джерел розвитку інноваційної економіки, динамізаторів економічного зростання у сучасному, глобалізованому, транснаціоналізованому, інформатизованому світі.

У даному контексті важливим є розгляд людського капіталу з точки зору концепту «капіталу» як джерела економічного розвитку в сучасній економіці. Така позиція дозволяє характеризувати людський капітал як джерело ресурсного забезпечення розвитку національної економіки на інноваційних засадах з точки зору його ролі та місця в структурі інтелектуального капіталу, що є невід'ємною складовою системи джерел розвитку (фізичного, інтелектуального, соціального та інституційного капіталу). Саме комплексне використання можливостей кожного з видів капіталу, через створення синергії від їх взаємодії у межах такої системи, є ключовим чинником ефективного ресурсного забезпечення інноваційного розвитку сучасної національної економіки. З огляду на це, актуальною є характеристика людського капіталу як складової системи джерел розвитку національної економіки на інноваційних засадах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У класичній економіці капітал, поряд із працею й землею, розглядається як один з основних факторів виробництва. Так, з точки зору економічної теорії основну ресурсного забезпечення розвитку складає капітал, що надає додаткову цінність в процесі обігу, тобто його використання з

конкретною економічною метою. З огляду на це, капітал національної економіки — величина, яка надає додаткову цінність даної економіки. Натомість, історія розвитку економічних відносин свідчить про те, що у сучасній економіці ефективність діяльності бізнесу, що спирається у реалізації потенціалу розвитку передусім на фізичний капітал знижується. Це актуально як на рівні конкретних підприємств, так і на макrorівні, що визначається національною політикою, інституційними умовами та практикою підтримки розвитку певних видів капіталу в країні. Так, за сучасних умов більш важливим стає використання нематеріальних ресурсів у якості джерела створення та підтримання конкурентних переваг, що підтверджується значною кількістю наукових досліджень [15; 18].

З огляду на те, що капітал не є самостійним феноменом, виходячи з припущення про те, що, в класичній інтерпретації, процес формування капіталу складається з ринкових дій, його існування залежить від кореляції економіки та її монетизації [21]. Сучасні дослідники вважають, що такий стан справ змінюється в сучасній економіці, де головним чинником розвитку стають знання та інновації, а гроші є вторинними [11; 19]. Джерелами ресурсного забезпечення національної економіки стають не лише фактори виробництва, але — поєднання потенціалу різних видів капіталу, де домінуючим стають нематеріальні аспекти розвитку [5; 8].

З огляду на це, наукове обґрунтування використання потенціалу поєднання та взаємодії у межах системи різних видів капіталу та використання окремих елементів такої системи у якості джерел ресурсного забезпечення розвитку інноваційної економіки є актуальним науковим завданням. Саме тому дана наукова стаття зосереджується на збагаченні наукового розуміння взаємодії різних видів капіталу, де певне важливе місце займає людський капітал, та їх використання у якості джерел ресурсного забезпечення розвитку інноваційної економіки, що й підтверджує актуальність даної статті.

Метою дослідження є потенціал та особливості використання людського капіталу як складової системи джерел ресурсного забезпечення та розвитку національної економіки на інноваційних засадах.

Основні результати дослідження. Капітал у загальному вигляді тлумачиться як ресурси для множення економічних цінностей, що виникають у трьох формах: грошові ресурси, засоби виробництва та інтелектуальні ресурси. У більш широкому сенсі, капітал — значення, що самопомножується [19]. Це означає, що капітал — це не тільки добробут і гроші, а й технології та інші нематеріальні ресурси. Отже, капітал — це цінність, що має здатність зростати та використовувється в операціях, які, якщо вони є ефективними, забезпечують зростання прибутку та капіталу, якщо є неефективними — ведуть до зменшення капіталу. Капітал є частиною ресурсів компанії, він належить до факторів виробництва, що використовуються у виробництві, розподілі та обміні.

За визначенням неокласика Ірвіна Фішера «... капітал охоплює все, що корисно у виробництві, навички людей, їх участь у операціях, землю, сировину, дороги, мости, будівлі, машини і навіть соціальні замовлення» [19]. Це визначення створює широкі можливості для інтерпретації капіталу, його категоризації та структуризації, що базуватиметься на точному визначенні категорії «корисність». Слід припустити, що перерахування корисних чинників не є вичерпним, оскільки воно виключає такі чинники, як знання, управління тощо.

Головною особливістю капіталу є рух, дія, множення, а не існування. Основою цього руху є матеріальні процеси, речі та гроші. Не можна також сказати, що капітал є сумою грошей, тому що без використання матеріальних чинників немає ефекту від цих грошей. Капітал також не є незалежною

категорією, оскільки його існування та корисність визначається чинниками, зовнішніми по відношенню до нього, у певній економічній системі [11].

Капітал має свою цінність саме в процесі його використання, це підтверджується класичним формулюванням капіталу як «грошей, спрямованих у обігу», так і сучасними концепціями та теоріями [19]. У статисті капітал не виконує жодних функцій, а його вартість може бути як мінімум потенційною. Визначення того, який вид ресурсу є потенційним капіталом та може слугувати джерелом розвитку сучасної інноваційної економіки залежить від його можливого використання, і автор даної статті переконаний, що це не може визначатись лише фізичними характеристиками ресурсу, тобто не обмежуватиметься лише фізичним капіталом.

Пол Кругман і Робін Уеллс визначають капітал як «вартість активів» що використовуються компаніями у виробництві продукції і розрізняють два типи капіталу [20]: фізичний капітал, який часто просто називають капіталом, сформований з виробничих ресурсів, таких як обладнання, будівлі, інструменти та машини; людський капітал, який дослідники визначають як «... підвищення рівня продуктивності праці за рахунок освіти і знань, що належать робочій силі».

На початку ХХІ століття утвердилися у науковому обігу такі терміни, як інтелектуальний капітал [6; 18] (та людський капітал [12], як його складова), соціальний капітал [1; 16], інституціональний капітал [9; 18] тощо. У цих термінах поняття «капітал» має дещо ширше значення, ніж в означенні класичної економічної теорії. Взаємовідносини між людьми, інституції, фізичний, інтелектуальний та соціальний капітал відображаються в загальному функціонуванні спільнот, зрештою, вони можуть прийняти рішення та чинити дії, спрямовані на їх розвиток або регрес. Крім того, в період поглиблення взаємозалежностей, саме ефективна співпраця та взаємодія компонентів капіталу національної інноваційної системи стає основою конкурентоспроможності економіки (рис. 1).

Рис. 1. Людський капітал в системі джерел розвитку національної економіки на інноваційних засадах, розроблено автором

Фізичний капітал являє собою усі види матеріальних ресурсів, які можуть бути використані у виробничому процесі як фактор виробництва – це виробничий ресурс, створений людиною. Даний капітал складається в основному з виробничих активів, що належать підприємствам, також включає інфраструктуру (дороги, мости, залізниці, порти та аеропорти), що часто перебувають під прямим керівництвом держави [20]. Розмір фізичного капіталу визначається на основі вартісної оцінки засобів виробництва. Для придбання або створення фізичного капіталу використовується фінансовий капітал – грошові кошти [19]. Функції фізичного капіталу – організація, управління і раціональне поєднання придбаних факторів виробництва з метою збільшення вартості, тобто створення нової вартості, що містить додаткову вартість, яка потім трансформується у прибуток.

Фізичний капітал споживається під час використання у процесі виробництва, і його необхідно оновлювати. Відновлення фізичного капіталу відбувається через інвестиції, частина валових інвестиційних витрат фінансується за рахунок амортизації. Через досить повільні темпи нарощення фізичного капіталу (порівняно з іншими видами капіталу, що розглядаються у даному дослідженні), ресурси фізичного капіталу на душу населення у масштабах держави є результатом довгих років інвестування. Капітальні ресурси фізичного капіталу можуть бути використані у різному ступені та з різною ефективністю, вони також можуть бути недоречними в економіці.

Інституціональний капітал. Розвинене інституціональне середовище суттєво активізує конкуренцію через полегшення умов ведення бізнесу та посилення захисту економічних суб'єктів від недобросовісної конкуренції та ворожих дій з боку інших економічних суб'єктів, злочинців та державних органів [9; 18]. Це продукує стимули для підвищення продуктивності в інноваційній економіці, що виступають в якості інституціонального капіталу [9]. Тобто, на думку автора, інституціональний капітал являє собою більшою мірою не лише поточні переваги інституціонального середовища, але – процес удосконалення інституцій в країні, що є продуктом стратегічної управлінської діяльності органів державного та галузевого управління, та визначає тенденції та перспективи розвитку інноваційних процесів в конкретній країні.

Розвинені інституції забезпечують сталість розвитку інноваційного середовища як одну з домінуючих характеристик такого розвитку. Більш конкретно, – інституції забезпечують домінування такого типу економічної поведінки, результатом якої є систематична та ефективна інноваційна діяльність суб'єктів інноваційної економіки [8]. Така поведінка цілеспрямовано заохочується в повторюваних відносинах економічних суб'єктів з публічною владою, для чого вводяться правила такої взаємодії.

В цілому інституціональний капітал інноваційної економіки, на думку автора, має забезпечувати наступні умови економічної діяльності, що суттєво сприятимуть процесам створення, впровадження та поширення інновацій [22]:

- свобода господарювання, отже свобода здійснення транзакцій на ринку товарів та послуг, робочої сили та капіталу;

- домінування приватної власності і права на охорону цієї власності.

Ці чинники, є у свою чергу, є необхідними передумовами конкуренції, що є ключовим компонентом ринкової системи. Саме бажання отримати вигоди від інноваційної діяльності в умовах конкуренції спрямовує економічних суб'єктів до вжиття зусиль стосовно утримання ринкових позицій або отримання ринкових переваг та розширення власної присутності на ринку. Інновації ж є одним із основних знарядь досягнення цих цілей, особливо це стосується очікування

довгострокових конкурентних переваг. Отже, від розвиненості інституціонального капіталу прямо залежить ефективність інноваційної економіки в цілому.

Соціальний капітал. Активізації інтеграційних процесів інноваційної діяльності в умовах інноваційної економіки сприяє соціальний капітал. Під «соціальним капіталом» сучасні дослідники мають на увазі «...специфічні соціальні відносини, взаємозв'язки між окремими індивідами і групами, що сформувались; соціальні мережі, що створюють передумови і забезпечують зростання, збільшення продуктивності як окремих соціальних груп, колективів, так і індивідумів [1; 16].

Головною функцією соціального капіталу є координація окремих дій учасників процесів в економіці. Соціальний капітал визначає мету людських прагнень — ефективне, тобто оптимальне використання наявних виробничих факторів [16]. Він створює обмеження у взаємодії — дотримання економічних принципів для обміну товарами та послугами. Також соціальний капітал збільшує потенціал діяльності людини. У економічному сенсі він координує індивідуальні та групові дії, визначаючи закономірності публічної поведінки. Взаємна довіра посилює почуття безпеки, зменшує невизначеність, обмежує суму операційних витрат, сприяє появі підприємств з більш високим ступенем ризику, інноваційних та високотехнологічних.

Отже, соціальний капітал, так само як і інтелектуальний капітал, зокрема, його складова — людський капітал, є ресурсом, що сприяє створенню вигід людиною — економічним суб'єктом, та для людини, — члена групи вигодонабувачів (та водночас, в більш широкому сенсі, члена суспільства).

Інтелектуальний капітал. «Інтелект» — сума психічних здібностей, досвід, знання людини, водночас, це: — майстерність: здатність розуміти, асоціювати; — вміння: знаходити правильне, цілеспрямоване реагування на нові завдання та умови життя; — спроможність до ефективного отримання та використання знань.

У сучасному світі поширеними є приклади організацій, які успішно ведуть економічну діяльність на базі передусім продуктів застосування інтелекту на практиці, зокрема, до прикладів подібного, найуспішнішого сучасного бізнесу слід віднести досвід компаній «Google», «Facebook», «Microsoft», «Tesla», «SpaceX». У зв'язку з цим інтелектуальний капітал став предметом дослідження для теоретиків та практиків економіки та управління [3; 6; 18].

«Інтелектуальний капітал» є абстрактним поняттям, оскільки його не можна спостерігати безпосередньо, водночас, існує можливість спостерігати тільки ефекти (наслідки) його існування — артефакти. Наслідками застосування інтелектуального капіталу є знання, досвід, організаційні технології, відносини з клієнтами та професійні навички, які надають конкурентну перевагу на ринку. Значення інтелектуального капіталу визначаються мірою, якою нематеріальні активи сприяють створенню конкретної вигоди для інноваційної економіки.

Поняття інтелектуального капіталу включає наступні складові [9]:

- 1) людський капітал (знання, навички, досвід, творчі здібності, креативний спосіб мислення, моральні цінності, культура праці тощо);
- 2) структурний капітал (патенти, ліцензії, ноу-хау, товарні знаки, промислові зразки, програмне забезпечення, організаційна структура тощо);
- 3) споживчий капітал (зв'язки з постачальниками, споживачами, посередниками, кредитно-фінансовими установами, органами влади тощо; інформація про економічних контрагентів).

Особливу роль у створенні інтелектуального капіталу відіграють людський капітал та структурний капітал [9]. Ці дві підкатегорії інтелектуального капіталу можна розглядати як окремо функціонуючі системи, що взаємно розвиваються та взаємодоповнюються, і як сфери між якими відбувається зворотний зв'язок, що

впливає на розвиток інноваційної економіки та зміцнення її міжнародної конкурентоспроможності.

Структурний капітал розглядається як ключова категорія інтелектуального капіталу, основи для її розвитку, — це продукт цілеспрямованих дій людей, що складається з усіх елементів інтелектуальної діяльності, які формально зареєстровані та належать країні, її підприємствам та конкретним особам [9]. Він виникає в той момент, коли знання і навички людей відображаються в документах. Це технологія, методи та процеси, які дозволяють функціонувати бізнесу, наприклад, методи управління, фінансова структура, системи зв'язку, комп'ютерні системи, патенти, концепції, моделі, ноу-хау, авторські права, права на дизайн, торгові марки, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, і все, що дозволяє бізнесу функціонувати та підтримує продуктивність праці.

Людський капітал визначається як колективний набір демографічних характеристик (вікова структура, здоров'я) і навичок осіб. Також підкреслюється роль людей із їхніми знаннями та навичками, здоров'ям у формуванні загального капіталу [12; 14].

Людський капітал не може належати підприємству. Він завжди супроводжує людину. Він тривимірний, включає: — компетенції, описані знаннями та навичками; — мотивацію використовувати знання та навички; — мобільність та застосовуваність, що характеризується як здатність до передачі знань, інновацій, тобто можливість використання, а також підвищення рівня знань і навичок на практиці.

Значення людського капіталу у формуванні капіталу національної економіки на інноваційних засадах завжди пов'язане із планованою або реалізованою інноваційною стратегією країни, що передбачає розгляд цього капіталу у двох контекстах [4; 7; 13]:

- у контексті забезпечення досягнення стратегічних цілей розвитку інноваційної економіки, наприклад, формування конкурентних переваг високотехнологічного сектору економіки;

- у контексті забезпечення досягнення операційного процесу функціонування інноваційної економіки, необхідні для виконання поточних завдань.

На відміну від структурного капіталу, людський капітал неможливо використовувати в різних місцях одночасно. Важливим завданням управління людським капіталом є використання компетенцій у мережі технологічних зв'язків з партнерами та клієнтами для задоволення вимог ринку [9].

Людський капітал слід сприймати як важливе джерело ефективності інноваційної економіки: з точки зору потенціалу забезпечення конкурентної переваги важливою є його цінність, унікальність та стабільність. Якість людського капіталу визначається рівнем знань і навичок працівників, що проживають на території країни.

Суб'єктами формування інтелектуального капіталу через людський капітал як його складову є новатори, дослідники, професіонали, котрі володіють унікальними і важко замінними здібностями. Вони трансформують свої знання, навички та здібності у об'єкти інтелектуальної власності, а їх — у технології, інноваційні рішення технологічного, технічного, організаційного та управлінського змісту [3]. В основі розвитку інтелектуального потенціалу та інноваційних відкриттів людського капіталу лежить творча співпраця, дотримання принципів і правил соціального партнерства і довіри.

У процесі формування людського капіталу виявляється взаємозв'язок між ним, та соціальним капіталом, обумовлений особливостями інноваційного процесу, який потребує співпраці, взаємної відповідальності учасників інноваційного процесу, особистої довіри та характеризується певними соціальними зобов'язаннями, цінностями, обмеженнями та правами. Саме така

соціальна взаємодія у процесі створення людського капіталу, на думку автора, є джерелом інноваційних рішень, способом залучення людей до організації інноваційного виробництва, участі у проектних та проектно-пошукових роботах в межах корпорацій, наукових установ, вищих навчальних закладів, проектно-конструкторських підрозділів в організаціях, технопарках тощо.

Якщо взяти до уваги те, що інноваційний процес є системним суспільно-економічним процесом, в якому координація дій, комунікація, особливо обмін знаннями є ключем до успіху, можна говорити про безпосередній зв'язок інтелектуального, соціального та інституціонального капіталів, поряд із фізичним капіталом як основою застосування факторів виробництва на практиці, з інноваційною діяльністю. Усі ці види капіталу впливають на інноваційну активність економічних суб'єктів інноваційної економіки також через формування індивідуальних ознак економічних суб'єктів та окремих працівників: спрямування до отримання знань; ставлення до роботи, підприємництва і власного збагачення через певну діяльність, креативність, систематичність та відповідальність, – ознаки, що відіграють ключову роль у формуванні засад інноваційної активності та у створенні передумов розвитку національної інноваційної системи.

Рис. 2. Місце людського капіталу в процесі взаємодії джерел розвитку інноваційної економіки, розроблено автором

На рис. 2, показано схему взаємодії проаналізованих видів капіталу. Сукупна дія всіх названих переваг істотно прискорює процеси відтворення інтелектуального капіталу і сприяє його нарощуванню і збільшенню його вартості. Таким чином, існуючі відмінності між соціальним, інституційним, фізичним та

інтелектуальним капіталом (складовою якого є людський капітал) вказують на необхідність стимулювання інноваційної діяльності на рівні економіки країни на основі використання синергетичного потенціалу інтегральної взаємодії та взаємодоповнення різних форм капіталу. У цьому сенсі людський капітал можна розглядати як один із засобів досягнення економічних цілей суб'єктів інноваційної економіки, в тому числі – спосіб здобуття конкурентних переваг як окремих економічних суб'єктів конкретної країни, так і секторів її економіки (зокрема, високотехнологічних, як динамізаторів активного розвитку інноваційної економіки), та національної економічної системи в цілому.

Висновки. Розгляд капіталу як джерела розвитку національної економіки дозволяє виокремити його особливості-детермінанти: рух, дія, множення, а не існування, а також виявити домінуючі в сучасній інноваційній економіці чинники розвитку, – нематеріальні, що реалізують ресурсне забезпечення розвитку економіки через нематеріальні форми капіталу (інтелектуальний (людський як його складова), соціальний, інституціональний). У статті на ці основі охарактеризовано людський капітал як джерело ресурсного забезпечення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, з точки зору його ролі та місця в структурі інтелектуального капіталу.

1. Алексашина Т. В. Социальный капитал в контексте формирования и оценки интеллектуального капитала // Вестник Московского университета им. С. Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. 2014. № 1 (7). С. 61-65.
2. Бурдье П. Формы капитала / П. Бурдье // Экон. социология (электронный журн.). 2002. Т. 3. № 5. С. 60-74.
3. Бутнік-Сіверський О.Б. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт // Інтелектуальний капітал. № 5. 2003. С. 3-12.
4. Викторова Е. В. Высшее образование и человеческий капитал в инновационной экономике / Е. В. Викторова // Инновации. 2011. № 6 (152). С. 100-107.
5. Гусев В.О. Модернізація національної економіки на засадах парадигми сталого інноваційного розвитку / В.О. Гусев, О.О. Мужилко // Проблеми та перспективи інноваційного розвитку економіки: матеріали XVI Международной научно-практической конференции, 12-16 сент. 2011 г., Алушта / НАН України, ТСНІО Крима. Симферополь : ИТ-Ареал, 2011. С. 26-33.
6. Денисенко М. П. Інноваційний розвиток суспільства на основі інтелектуального капіталу / М.П. Денисенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2013. Вип. 23. С. 15-19.
7. Елин Е. В основе всего человеческий капитал... / Е. Елин // Инновации. 2010. № 8 (142). С. 25-28.
8. Зінченко В.В. Ідея відновленого світового суспільно-економічного розвитку та інституційні тенденції глобалізації. /В.В.Зінченко // Актуальні проблеми економіки. 2012. №1. С. 17-24.
9. Кондохов О. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кондохов // Економіка України. 2003. №4. С. 28-33.
10. Павлов В.В. Ключові напрямки та вектори формування та розвитку інноваційної економіки України / В.В. Павлов // Актуальні проблеми економіки. 2019. №6 (216). С. 81-96.
11. Пікетті Т. Капітал у ХХІ столітті / Тома Пікетті. Пер. з англійської Наталії Палій. К. : Наш Формат, 2016. 696 с.
12. Самборська О.Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання. Економіка АПК. 2019. № 6. С. 64-72.
13. Социальные ориентиры инновационного процесса: человеческий фактор / Е.А. Горин, А.А. Красиков, Е.В. Романовская, В.Л. Расковалов // Инновации. 2013. № 3 (173). С. 39-45.
14. Терещенко Д.А. Державне регулювання формування та розвитку людського капіталу в умовах інноваційної економіки: теоретичні аспекти. Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2019. № 4 (67). С. 115-122.
15. Терещенко Д.А. Сучасні напрями та тенденції у формуванні людського капіталу. Право та державне управління : збірник наукових праць / За ред. О. В. Покатаєвої. Запоріжжя. Класичний приватний університет: Видавничий дім «Гельветика», 2019. № 4 (37). С. 208–214.
16. Фукуяма Ф. Социальный капитал / Ф. Фукуяма // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / под ред.: Л. Харрисона, С. Хантингтона. М., 2002. С. 129-149.
17. Чорна Л.О. Науково-методичні підходи інноваційного розвитку людського капіталу. Агросвіт. 2017. № 6. С. 17-20. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2017/5.pdf

18. Шпикуляк О. Г. Розвиток інститутів інноваційної діяльності у формуванні інтелектуального капіталу: теоретичний аспект / О. Г. Шпикуляк // *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 92-97.
 19. Fisher Irving The nature of capital and income; Contributor Names: Fisher, Irving, ... New York, The Macmillan Company; London, Macmillan & Co., Ltd., 1906.
 20. Krugman P., Wells R. (2015). *Macroeconomics*, New York, NY Worth Publishers, 595 p.
 21. Schumpeter, J. A. (2008). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, translated from the German by Redvers Opie, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K.) : Transaction Publishers.
 22. Sobel R.S. (2015). *Economic Freedom and Entrepreneurship*, School of Business Administration, The Citadel.
-
1. Aleksashyna T. V. Sotsyalnyi kapital v kontekste formirovaniya y otsenky yntellektualnogo kapytala // *Vestnyk Moskovskogo unyversyteta ym. S. Yu. Vytte. Seriya 1: Ekonomika y upravlenye*. 2014. № 1 (7). S. 61-65.
 2. Burd'e P. Formy kapitala / P. Burd'e // *Ekon. sociologiya (elektronnyy zhurn.)*. 2002. T. 3. № 5. С. 60-74.
 3. Butnik-Siverskiy O.B. Transformatsiia intellektualnoi vlasnosti v innovatsiyniy produkt // *Intellektualnyi kapital*. № 5. 2003. С. 3-12.
 4. Viktorova E. V. Vysshee obrazovanie i chelovecheskiy kapital v innovatsionnoy ekonomike / E. V. Viktorova // *Innovacii*. 2011. № 6 (152). S. 100-107.
 5. Gusev V.O. Modernizatsiya nacional'noi ekonomiki na zasadah paradigmi stalogo innovatsionnogo rozvitu / V.O. Gusev, O.O. Muzhilko // *Problemy i perspektivy innovatsionnogo razvitiya ekonomiki: materialy XVI Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*, 12-16 sent. 2011 g., Alushta / NAN Ukrainy, TSNIO Kryma. Simferopol' : IT-Areal, 2011. S. 26-33.
 6. Denysenko M. P. Innovatsiyniy rozvytok suspilstva na osnovi intellektualnogo kapitalu / M.P. Denysenko // *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademii»*. *Ekonomika*. 2013. Vyp. 23. S. 15-19.
 7. Elyn E. V osnove vseh chelovecheskiy kapytal... / E. Elyn // *Ynovatsyy*. 2010. № 8 (142). S. 25-28.
 8. Zinchenko V.V. Ideia vidnovliuvannoho svitovoho suspilno-ekonomichnogo rozvitu ta instytutsiini tendentsii hlobalizatsii. /V.V.Zinchenko // *Aktualni problemy ekonomiky*. 2012. №1. S. 17-24.
 9. Kondiukhov O. Hnoseolohiia intellektualnogo kapitalu / O. Kondiukhov // *Ekonomika Ukrainy*. 2003. №4. S. 28-33.
 10. Pavlov V.V. Kliuchovi napriamky ta vektory formuvannia ta rozvitu innovatsiinoi ekonomiky Ukrainy / V.V. Pavlov // *Aktualni problemy ekonomiky*. 2019. №6 (216). S. 81-96.
 11. Piketti T. Kapital u XXI stolitti / Toma Piketti. Per. z anhliiskoi Natalii Palii. K. : Nash Format, 2016. 696 s
 12. Samborska O.Iu. Liudskiy kapital yak faktor ekonomichnogo zrostantia. *Ekonomika APK*. 2019. № 6. S. 64-72.
 13. Social'nye orientiry innovatsionnogo processa: chelovecheskiy faktor / E.A. Gorin, A.A. Krasikov, E.V. Romanovskaya, V.L. Raskovalov // *Innovacii*. 2013. № 3 (173). S. 39-45.
 14. Tereshchenko D.A. Derzhavne rehuliuвання formuvannia ta rozvitu liudskoho kapitalu v umovakh innovatsiinoi ekonomiky: teoretychni aspekty. Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia: zb. nauk. prats. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", 2019. № 4 (67). S. 115-122. URL: <http://tpdu.journal.kharkiv.ua/index.php/tpdu/article/view/116/102>.
 15. Tereshchenko D.A. Suchasni napriamy ta tendentsii u formuvanni liudskoho kapitalu. Pravo ta derzhavne upravlinnia : zbirnyk naukovykh prats / Za red. O. V. Pokataievoi. Zaporizhzhia. Klasychnyi pryvatnyi universytet: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2019. № 4 (37). S. 208–214. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/34.pdf.
 16. Fukuyama F. Social'nyy kapital / F. Fukuyama // *Kul'tura imeet znachenie. Kakim obrazom cennosti sposobstvuyut obshchestvennomu progressu / pod red.: L. Harrisona, S. Hantingtona. M., 2002. S. 129-149.*
 17. Chorna L.O. Naukovo-metodychni pidkhody innovatsiinoho rozvitu liudskoho kapitalu. *Ahrosvit*. 2017. № 6. S. 17-20. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2017/5.pdf
 18. Shpykuliak O. H. Rozvytok instytutiv innovatsiinoi diialnosti u formuvanni intellektualnogo kapitalu: teoretychnyi aspekt / O. H. Shpykuliak // *Ekonomika APK*. 2013. № 7. S. 92-97.
 19. Fisher Irving The nature of capital and income; Contributor Names: Fisher, Irving, ... New York, The Macmillan Company; London, Macmillan & Co., Ltd., 1906.
 20. Krugman P., Wells R. (2015). *Macroeconomics*, New York, NY Worth Publishers, 595 p.
 21. Schumpeter, J. A. (2008). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, translated from the German by Redvers Opie, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K.) : Transaction Publishers.
 22. Sobel R.S. (2015). *Economic Freedom and Entrepreneurship*, School of Business Administration, The Citadel.